

Instytucjonalne i społecznościowe narzędzia komunikacji naukowej

Lidia Mikołajuk¹

Abstrakt

Rozwój nowoczesnych technologii pociągnął za sobą zmiany w sposobie komunikacji naukowej. Tradycyjne sposoby upowszechniania wyników badań zostały uzupełnione przez rozwiązania wykorzystujące Internet jako medium komunikacji, a istotną cechą zachodzących przeobrażeń jest otwartość treści naukowych.

W artykule omówiono instytucjonalne oraz społecznościowe narzędzia komunikacji naukowej, wskazując ich funkcje, zasięg oraz zamieszczane treści. Zaprezentowano wyzwania, które stoją przed twórcami serwisów naukowych oraz podjęto próbę porównania platform instytucjonalnych i społecznościowych.

Słowa kluczowe:

komunikacja naukowa, otwarta nauka, repozytorium instytucjonalne, społecznościowe serwisy naukowe

Institutional and social tools of scholarly communication

Abstract

The development of modern technologies entailed changes in the way of scholarly communication. Traditional methods of disseminating research results have been supplemented by solutions using the Internet as a medium of communication. An important feature of the ongoing transformations is the openness of scholarly content.

The aim of the article is to discuss the institutional and social tools of scholarly communication, indicating their functions, scope and published content. The challenges facing creators of scientific websites and attempts to compare institutional and social platforms have been presented.

Keywords:

scholarly communication, Open Access, institutional repository, academic social networking services

¹ Lidia Mikołajuk, lidia.mikolajuk@lib.uni.lodz.pl, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego

Komunikacja naukowa tradycyjnie rozumiana jest jako upowszechnianie wyników prac badawczych poprzez publikację w czasopiśmie i książkach naukowych oraz ich prezentację na konferencjach. Nowoczesne technologie przyspieszyły obieg informacji naukowej i zwiększyły jej zasięg. Naukowcy, początkowo, z rezerwą traktowali nowe media oraz ich rolę w systemie uprawiania nauki, by wkrótce przekonać się do korzyści płynących z upowszechniania swojego dorobku w Sieci. Rozwój publikacji elektronicznych zmodyfikował system komunikacji naukowej. Powszechny dostęp do Internetu umożliwił dotarcie do publikacji naukowych z całego świata i promocję prac badawczych. Zmianom technologicznym towarzyszą przeobrażenia świadomości pracowników naukowych, więc otwartość treści naukowych nie budzi już obaw.

Akademicy doceniają korzyści wynikające z udostępniania swojego dorobku naukowego w modelu Open Access, jak wzrost cytowalności mierzony wskaźnikiem Hirscha, czy większa rozpoznawalność w świecie nauki. Otwarty dostęp do treści badawczych usprawnia komunikację naukową, ułatwiając naukowcom upowszechnianie wyników swoich badań oraz korzystanie z wyników cudzych.

Ruch Open Access jest ściśle związany ze zmianami procesu komunikowania się w świecie nauki. Idea otwartości w nauce pojawiła się wraz z narodzinami Internetu i jego możliwościami. Paradoksalnie więc nowoczesność środków przekazu informacji stała się impulsem do powrotu do korzeni komunikacji naukowej, która w swoich początkach nie miała tak wielu barier ekonomicznych, prawnych i technicznych jak w XX wieku (Bednarek-Michalska, 2017, p. 14).

Komercjalizacja nauki pod koniec ubiegłego stulecia doprowadziła do tzw. kryzysu czasopism, których wysokie ceny, dyktowane przez wielkie wydawnictwa międzynarodowe, stanowiły utrudnienie w dotarciu do wyników prac badawczych. Niezadowolenie naukowców z działania systemu wydawania czasopism, ich rosnące ceny i powolny cykl edytorski przyczyniły się do szukania nowych rozwiązań w zakresie publikowania prac naukowych. Na początku XXI wieku idea otwartej nauki nabrała przyspieszenia, gdyż wiązano z nią nadzieje na rozwiązanie tych problemów.

Pojawia się coraz więcej serwisów internetowych umożliwiających dostęp do publikacji naukowych. Na potrzeby artykułu podzielono je na dwie grupy:

- instytucjonalne – tworzone i zarządzane przez jednostki zajmujące się prowadzeniem badań naukowych oraz upowszechnianiem ich wyników,
- społecznościowe serwisy dla naukowców – umożliwiające tworzenie sieci połączeń pomiędzy użytkownikami oraz szybką wymianę treści (Rozkosz, 2014b, p. 16).

Do pierwszej grupy zaliczamy Open Journal System (OJS), będący platformą przeznaczoną do zarządzania procesem wydawniczym i publikowania pełnych tekstów artykułów z czasopism naukowych. Stosowany jest zarówno przez redakcje pojedynczych periodyków, jak i przez wydawców wielu tytułów.

OJS jest korzystnym rozwiązaniem dla autorów, stanowiąc łatwe w obsłudze narzędzie wspierające proces deponowania artykułów, a ponadto może gromadzić i udostępniać istotne informacje na temat autorów i ich dorobku naukowo-badawczego oraz obecności w bazach danych, w tym Google Scholar, PubMed, Directory of Open Access Journals i innych (Willinsky, Stranack, Smecher & MacGregor, 2010). Dla wydawnictwa naukowego zaś pozostaje bardzo atrakcyjnym systemem, który uniezależnia je od zewnętrznych usług upowszechniających czasopisma. Platforma ta umożliwia przejęcie zorganizowanego procesu wydawniczego na każdym etapie pracy nad tekstami. Dzięki zautomatyzowaniu wielu czynności przyspiesza budowanie własnej marki na rynku czasopism naukowych bez ponoszenia dodatkowych kosztów.

System został opracowany w ramach programu Open Knowledge Project założonego w 1998 roku przez Johna Willinsky'ego na University of British Columbia w Kanadzie (Public Knowledge Project, 2014). Do projektu dołączyło kilka innych kanadyjskich i amerykańskich uczelni, a efektem ich pracy było oprogramowanie typu open source przeznaczone do założenia strony internetowej czasopism naukowych. Pierwszą wersję OJS udostępniono w 2001 roku na licencji GNU General Public Licence (GPL), umożliwiającej modyfikację kodu źródłowego. Pierwsze jego wykorzystanie nastąpiło w 2002 roku, gdy w kanadyjskiej uczelni University of British Columbia rozpoczęto prace nad implementacją systemu dla potrzeb nowo utworzonego czasopisma *Postcolonial Text* (Rozkosz, 2014a, p. 3). Obecnie Open Journal System wykorzystywany jest do publikacji tysięcy czasopism naukowych z całego świata. Oprogramowanie zostało przetłumaczone na wiele języków.

Polska wersja językowa dostępna jest od 2012 roku, a jej autorami są Ewa Rozkosz i Łukasz Szmigiel (Rozkosz, 2014a, p. 5). Przekład stanowił duże ułatwienie przy wydawaniu czasopism w modelu Open Access i przyczynił się do popularyzacji OJS w Polsce. W roku 2018 autorzy uzupełnili poprzednie tłumaczenie, zarówno w warstwie interfejsu, jak i szablony wiadomości e-mail. Przygotowane przez nich pliki językowe pozwalają na pełną obsługę czasopisma wydawanego w modelu otwartego dostępu.

Prekursorem wdrażania systemu w naszym kraju było wydawnictwo medyczne Via Medica, które w 2012 roku zaimplementowało OJS na potrzeby procesu redakcyjnego wielu tytułów czasopism. Obecnie platforma Czasopisma Via Medica obsługuje ponad 30 periodyków, zapewniając do części z nich otwarty dostęp (Czasopisma Via Medica, 2018). Jedną z pierwszych instytucji naukowych wykorzystujących OJS był Uniwersytet Mikołaja Kopernika, który w 2013 roku uruchomił Platformę Czasopism UMK obsługującą czasopisma wydawane przez toruńską uczelnię. Po nawiązaniu współpracy z innymi jednostkami zmieniono jej nazwę na Akademicką Platformę Czasopism

(Akademicka Platforma Czasopism, 2016). Wśród partnerów APCz znalazły się m.in. Polskie Towarzystwo Ekonomiczne, Instytut Historii PAN, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze czy Akademia Ignatianum w Krakowie. Współpraca z nimi odbywa się na zasadzie outsourcingu, w ramach którego instytucje partnerskie odpłatnie zamieszczają swoje czasopisma na platformie OJS. Obecnie Akademicka Platforma Czasopism obsługuje 80 tytułów².

W roku 2015 Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu powołał uniwersytecką platformę czasopism elektronicznych PRESSto, funkcjonującą w oparciu o oprogramowanie Open Journal Systems, skonfigurowaną i dostosowaną do aktualnych standardów naukowych publikacji elektronicznych (PRESSto, 2015). Periodyki zaimplementowane na platformie PRESSto publikowane są w modelu otwartym, co gwarantuje bezpłatny dostęp do pełnych tekstów dla wszystkich zainteresowanych użytkowników Internetu na podstawie otwartych licencji Creative Commons. Administratorzy platformy PRESSto w procesie zarządzania czasopismami elektronicznymi w pełni wykorzystują możliwości systemu OJS w zakresie komunikacji między zespołem redakcyjnym, autorami i recenzentami oraz elektronicznego obiegu dokumentów niezbędnych w procesie redakcji, zaczynając od przesłania tekstu przez autora, poprzez proces recenzji, korekty, do opublikowania ostatecznej wersji artykułu. Efektem funkcjonowania platformy jest wzrost widoczności artykułów w środowisku cyfrowym; zwiększenie wskaźników wpływu czasopism; rozszerzenie indeksacji czasopism w naukowych wyszukiwarkach i bazach danych; wzrost liczby zagranicznych autorów i recenzentów. Dodatkowym atrybutem PRESSto jest przyjazny interfejs i atrakcyjna szata graficzna.

Platforma Czasopism Uniwersytetu Łódzkiego została uruchomiona w 2016 roku przez Wydawnictwo UŁ (WUŁ) (Czasopisma naukowe UŁ, 2016). Inicjatorem jej powstania była redakcja czasopisma *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica*, które od kilku lat wykorzystywało Open Journal System do prowadzenia procesu wydawniczego. Uczelniana oficyna wydawnicza zdecydowała się na zastosowanie OJS do działań redakcyjnych, publikowanych w swoim zakresie czasopism. Ze względu na fakt, że niektóre redakcje nie przeniosły wszystkich czynności związanych z redagowaniem, recenzowaniem czy komunikowaniem z wydawcą na platformę OJS, deponowanie artykułów pozostawiono w gestii pracowników WUŁ. Każda publikacja zamieszczona w systemie powinna zostać opatrzona zestawem metadanych, które ją opisują, a odpowiedzialność za ich poprawność ponoszą redaktorzy naczelni czasopism (Informator dla autorów, 2015, p. 13). W praktyce okazało się, że redakcje czasopism, w trakcie prowadzonego przez nie (na OJS) procesu redakcyjnego, zamieszczały niepoprawnie

² Stan na dzień 15.03.2018

opracowane metadane. Ze względu na ich niską jakość nie udało się podjąć stałej współpracy w tym zakresie i kolejne numery czasopism wprowadzane są przez redaktorów wydawnictwa. Niewątpliwym sukcesem natomiast okazała się współpraca z Biblioteką Uniwersytetu Łódzkiego, która zarządza uczelnianym repozytorium, stanowiącym miejsce archiwizacji uniwersyteckich periodyków. Centrum Informatyki UŁ opracowało skrypt zapewniający przesył danych między dwiema platformami, więc export metadanych z systemu OJS znacznie przyspieszył deponowanie czasopism w RUŁ, a zakupione przez Wydawnictwo UŁ identyfikatory DOI są przekierowane do platformy repozytoryjnej.

Repozytoria, typu Open Access, stanowią kolejny kanał komunikacji naukowej. Obok narodowych, skupiających publikacje naukowców danego kraju (np. Repozytorium Centrum Otwartej Nauki) oraz dziedzinowych, prezentujących publikacje z określonej dyscypliny naukowej (np. ECNIS Repository z zakresu onkologii) funkcjonują repozytoria instytucjonalne, gromadzące dorobek intelektualny danej uczelni lub ośrodka naukowego (np. AMUR – Repozytorium Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza). Publikacje zamieszczane są przez autorów i udostępniane w modelu otwartym. Mogą się w nich znaleźć zarówno teksty niepublikowane i nierecenzowane (preprinty), jak i publikacje, które przeszły proces recenzji i zostały zaakceptowane do druku (postprinty) (Hofmokr, Tarkowski, Bednarek-Michalska, Siewicz & Szprot, 2009, p. 25). Pomimo, że repozytoria dziedzinowe powstały wcześniej niż instytucjonalne, to właśnie te drugie mają większe znaczenie w rozwoju idei otwartego dostępu na uczelniach. Stanowią, bowiem, cyfrowe archiwum gromadzące i udostępniające dorobek intelektualny społeczności naukowej (Crow, 2002, p. 4).

Powstanie i rozwój repozytoriów instytucjonalnych związane jest z popularyzacją idei Open Access na początku XXI wieku, kiedy z powodu niezadowolenia naukowców z funkcjonującego systemu wydawania czasopism naukowych, zaczęto szukać nowych rozwiązań w tym zakresie. Rosnące ceny i powolny cykl wydawniczy doprowadził do tzw. kryzysu czasopism, którego skutki odczuły również biblioteki naukowe, gdyż rynek periodyków naukowych utrzymywany jest głównie z ich budżetów (Morrison, 2013). Gdy w latach 90. XX wieku pojawiły się czasopisma elektroniczne, ożywiły się nadzieje środowiska naukowego na usprawnienie i obniżenie kosztów publikacji naukowych. Uczestnicy procesu komunikacji naukowej przekonali się wkrótce, że ich cena jest równie wysoka, jak czasopism drukowanych. Zaczęto więc szukać nowych modeli dystrybucji treści naukowych, wykorzystujących możliwości Internetu. Częściowym rozwiązaniem okazała się tzw. „złota droga” otwartego dostępu do artykułów naukowych publikowanych w recenzowanych periodykach. Prowadzenie bezpłatnych dla użytkowników czasopism generuje po stronie redakcji znaczne koszty związane z procesem recenzowania i przygotowaniem tekstu do publikacji. Autorzy

ponoszą obciążenia finansowe, w postaci opłat za publikację artykułu, pokrywane ze środków zatrudniającej ich instytucji lub z uzyskanych grantów. Tańsza okazała się tzw. „zielona droga” otwartego dostępu, polegająca na prowadzeniu repozytorium, w którym archiwizowane są opublikowane lub przygotowane do publikacji teksty naukowe (Hofmokl et al., 2009, p. 25).

Podstawowym celem funkcjonowania repozytorium jest utrzymanie przestrzeni dyskowej dla zdeponowanych materiałów, jednak równie ważne jest zapewnienie ich widoczności w Internecie. Cyfrowe archiwum musi spełniać warunki interoperacyjności, czyli sprawnego działania, umożliwiającego przesyłanie danych między repozytorium a innymi serwisami. Dzięki efektywnej współpracy, między różnymi systemami, materiał zdeponowany w repozytorium jest łatwo wyszukiwany z różnych miejsc w Internecie. Dbłość o jakość metadanych, w zgodności z istniejącymi standardami, stanowi podstawowy warunek interoperacyjności. Metadane określają obiekty cyfrowe przechowywane w systemach repozytoryjnych, dostarczając informacji opisowych, strukturalnych czy prawnych. Wskazują wytwórcę dokumentu, jego autora, datę powstania, daty transmisji wewnątrz systemu lub na zewnątrz (Adamus, 2009, p. 13-14). Zapisywane są w standardzie Dublin Core (Dublin Core Metadata Initiative, 2018). Interoperacyjność stosowanych standardów sprawia, że repozytorium staje się elementem infrastruktury informacyjnej, w ramach której funkcjonuje. Protokołem, spełniającym ten warunek, jest Open Access Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH) (Rusch-Feja, 2002, p. 179), dzięki któremu metadane zamieszczone w repozytorium są agregowane przez wyszukiwarki internetowe.

Funkcjonowanie agregatorów danych polega na okresowym pobieraniu danych ze źródłowego serwisu i utrzymywaniu we własnej bazie kopii bazy agregowanego serwisu lub zbudowaniu, na jej podstawie, indeksu wyszukiwawczego (Werla, 2013, p. 7). Agregatory repozytoriów – dzięki pobieraniu metadanych z wielu platform – są bardzo cennym źródłem informacji, które stanowi rodzaj dynamicznie rozwijających się bibliografii tematycznych.

Agregator Ceon, stanowiący wspólny punkt dostępu do zasobu polskich repozytoriów, zbiera informacje o materiałach zdeponowanych w 19 platformach (Agregator Ceon, 2018). Współpraca z Agregatorem Ceon wymaga spełnienia warunków technicznych, takich jak: zastosowanie otwartego protokołu przesyłania danych Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH), zapisywania metadanych w standardzie Dublin-Core czy nadania zdeponowanym obiektom identyfikatorów powiązanych z metadanymi. W celu uzyskania tych niepowtarzalnych oznaczeń instytucjonalne archiwum cyfrowe należy zarejestrować w Global Handle-Service – agencji nadzorującej funkcjonowanie systemu identyfikatorów przypisywanych poszczególnym publikacjom. Koncepcja działania systemu Handle została opracowana przez Corporation for

National Research Initiatives (CNRI), amerykańską organizację non profit, założoną w 1986 r. w celu wspierania rozwoju infrastruktury informatycznej oraz technologii przetwarzania i udostępniania w sieci wyników badań naukowych (Corporation for National Research Initiatives, 2017). W Polsce zarejestrowanych jest około 30 repozytoriów naukowych, jednak tylko 19 z nich spełniło warunki interoperacyjności, które umożliwiły im udostępnienie swojej zawartości za pośrednictwem Agregatora Ceon. Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego funkcjonuje od 2012 roku, a od 2016 roku zajmuje pierwsze miejsce w kraju pod względem liczby zdeponowanych materiałów.

Praktycznym sprawdzianem interoperacyjności platformy był proces importu danych do bazy POL Index w 2015 roku. Opracowany w Centrum Otwartej Nauki Interdyscyplinarnego Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego Uniwersytetu Warszawskiego (ICM UW) system POL Index stanowi polską bazę cytowań. Jest elementem zintegrowanego systemu informacji o szkolnictwie wyższym, współfinansowanym ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego i pozostaje własnością Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Jego głównym celem jest stworzenie narzędzia pozwalającego na uzyskanie informacji o cytowalności czasopism humanistycznych i społecznych z listy B wykazu czasopism punktowanych MNiSW (Frydrych, Nowiński, Zamłyńska & Sylwestrzak, 2013, p. 7). Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 czerwca 2015 w sprawie kryteriów i trybu oceny czasopism naukowych nałożył obowiązek na redakcje czasopism wprowadzenia do systemu POL Index, danych zawierających pełne rekordy bibliograficzne każdego z opublikowanych artykułów za okres dwóch lub sześciu lat poprzedzających rok złożenia ankiety (Komunikat MNiSW, 2015). Jego spełnienie było warunkiem uzyskania oceny parametrycznej przez czasopisma przystępujące do procedury ewaluacyjnej. System POL-Index może być uzupełniany za pośrednictwem formularza na stronie www lub poprzez masowy import danych z baz bibliograficznych oraz repozytoriów prowadzonych przez instytucje akademickie.

Administratorzy Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego (RUŁ) aktywnie uczestniczyli w przygotowaniu plików w formacie POL-Index, co wymagało zastosowania specjalnego skryptu do konwersji danych. Dodatkowo, należało również uzupełnić metadane zgodne z wymaganiami operatora systemu POLIndex. Po dokonaniu niezbędnych poprawek opisów bibliograficznych administratorzy RUŁ przygotowali, dla przedstawicieli czasopism, pliki wsadowe do POL Indexu. Współpracę z repozytorium – w tym zakresie – nawiązało 16 redakcji czasopism. Administratorzy RUŁ zadbali o to, by informacja o tym, które redakcje wykorzystały taką formę wprowadzenia danych do POL-Indexu, została zamieszczona na stronie systemu. W pliku przygotowanym do importu

dodano pole „Kolekcja źródłowa”, w którym wpisane zostało „Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego” (Mikołajuk, 2017, p. 54-55).

Obok serwisów instytucjonalnych pojawiły się społecznościowe narzędzia komunikacji naukowej, które umożliwiają naukowcom dzielenie się swoim dorobkiem i obserwowanie dokonań innych uczonych. Naukowe serwisy społecznościowe ułatwiają nawiązanie kontaktów ze specjalistami z określonej dziedziny czy dodawanie komentarzy pod zamieszczonymi wynikami badań na każdym etapie pracy. Często nazywane są „akademickim Facebookiem”, ze względu na łatwość obsługi i wynikającą z niej dużą liczbę korzystających (Rozkosz, 2014b, p. 16).

Flagowym przykładem międzynarodowego portalu społecznościowego dla naukowców jest ResearchGate (ResearchGate, 2018). Założona w 2008 roku profesjonalna sieć dla naukowców ma być sposobem na zaoszczędzenie ich czasu i wysiłku dzięki nawiązaniu efektywnej współpracy oraz dzieleniu się swoimi doświadczeniami i technikami rozwiązywania problemów. Do 2010 roku zarejestrowało się w niej blisko 500 tysięcy naukowców, obecnie liczy już ponad 13 milionów członków z całego świata.

Jej współzałożycielem jest Ijad Madisch, który za misję uznał łączenie świata nauki i udostępnianie wyników badań szerokiej rzeszy odbiorców. Zatrudniony wcześniej jako radiolog w Massachusetts General Hospital w Bostonie podczas prowadzenia badań w ramach swojego przewodu doktorskiego, napotkał na trudności w dostępie do wyników badań zgodnych z jego zainteresowaniami. To zainspirowało go do stworzenia platformy, która ma ułatwić innym uczonym dostęp do danych badawczych. Dr Ijad Madisch wymienia trzy przyczyny, dla których warto zostać członkiem ResearchGate. Po pierwsze, portal daje możliwość założenia indywidualnego konta, na którym zamieszcza się swoje publikacje i wyniki badań. Oprócz opublikowanych danych badawczych na profilu można zamieszczać także te, które nie zostały zamieszczone w recenzowanej pracy. Po drugie, założony profil pozwala na prowadzenie dyskusji z innymi naukowcami w celu uzyskania porady lub sugestii na dany temat. Wreszcie, pozwala nadążyć za badaniami w określonej dziedzinie dzięki śledzeniu bieżących publikacji w bardziej skoncentrowany sposób (Knapp, 2012). Korzystanie z ResearchGate możliwe jest po zalogowaniu i założeniu indywidualnego konta. Umiejętne stworzenie portfolio naukowego, zawierającego obok podstawowych informacji o użytkowniku spis bibliograficzny publikacji wraz z ich pełnymi tekstami lub linkami do nich, może przyczynić się do zwiększenia liczby cytowań i uznania w środowisku naukowym. Użytkownicy serwisu zyskują dostęp do wirtualnej biblioteki naukowej, w której czytają prace innych naukowców i zamieszczają własne. Ponadto ResearchGate ma inne funkcje typowe dla serwisów społecznościowych, takie jak: możliwość wymiany wiadomości w Internecie, utrzymywanie

kontaktów z innymi użytkownikami na forach internetowych, pisanie bloga, udział w grupach dyskusyjnych (Stachowiak, 2015, p. 112).

Budowanie sieci powiązań pomiędzy użytkownikami tworzy mechanizm subskrypcji, który umożliwia otrzymywanie automatycznych powiadomień o aktywności naukowej innych uczestników systemu, wpisanych na listę osób, których dokonania są śledzone przez danego subskrybenta. Ta funkcja realizowana jest za pomocą przycisku „follow”. Jej uzupełnieniem jest rekomendowanie publikacji związanych tematycznie z zainteresowaniami naukowymi zdefiniowanymi na profilu danego użytkownika, tzw. tagami. Dodatkowo, portal oferuje swoim użytkownikom przeglądarkę ofert pracy oraz generuje i wysyła powiadomienia o wakatach w instytucjach naukowych, zgodnych z zarejestrowanym profilem.

Academia.edu jest kolejnym portalem społecznościowym dedykowanym naukowcom, którego misją jest przyspieszenie światowych badań dzięki udostępnieniu ich wyników (Academia.edu, 2018). Pracownicy naukowcy zarejestrowani w serwisie, po zamieszczeniu w nim swoich prac, mają możliwość monitorowania statystyk ich przeglądania. Uzyskują również informację, kto przeglądał ich dorobek. Portal zrzesza ponad 61 milionów akademików i ma przeszło 28 milionów odwiedzin miesięcznie³. Dzięki intuicyjnemu interfejsowi zarówno samo założenie konta, jak i sposób dodawania publikacji są proste. W profilu użytkownika wpisuje się dorobek i zainteresowania badawcze, co przekłada się na powiązania z kontami naukowców reprezentujących zbliżone dziedziny. Serwis wysyła sugestie o innych badaczach, których publikacje pokrywają się z zainteresowaniami właściciela profilu. Academia.edu oferuje też funkcję o nazwie „Session”, umożliwiającą użytkownikom tworzenie specjalnej strony, na której współpracownicy mogą zostawić ogólne uwagi na temat artykułów lub adnotacje związane z prezentowanymi badaniami.

W 2016 roku użytkownicy zyskali w płatnej wersji Premium dodatkową możliwość rozbudowania swojego profilu. W jego ramach mają dostęp do usługi „Mention”, czyli cytowania i wskazania na autora. Funkcja ta, oprócz wzmianek o powoływaniu się na teksty naukowe danego użytkownika portalu, uwzględnia również programy konferencji, w których uczestniczył. Dodatkowo, naukowiec dowiaduje się w szczegółowy sposób, kto przeglądał jego profil i widzi liczbę przeczytanych stron z danej publikacji oraz który czytelnik dodał ją do swoich zakładek (Kulczycki, 2016). Pewne wątpliwości budzi fakt, że funkcja wyszukiwania zaawansowanego w serwisie Academia.edu dostępna jest wyłącznie w płatnej wersji Premium. Narzędzie podstawowego wyszukiwania jest ograniczone do indeksów autorskiego i tytułowego.

³ Dane na dzień 15.03.2018 r.

Polskim portalem społecznościowym dla naukowców miała być platforma iProfesor. Projekt, współfinansowany ze środków Unii Europejskiej z Działania 8.1 w ramach Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka, został wdrożony pod koniec 2010 roku pod patronatem Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego. Pierwsza w Polsce multimedialna platforma internetowa przeznaczona była wyłącznie dla polskich naukowców (Baza wiedzy, 2015). Oferowała im bezpłatny dostęp do zestawu funkcjonalności, dzięki czemu mogli prezentować swoje osiągnięcia naukowe, nawiązywać kontakty zawodowe, a także zamieszczać informacje na temat organizowanych konferencji, zarządzać realizowanymi projektami oraz brać udział w dyskusjach. Docelowo miało to być forum dialogu przedstawicieli środowiska akademickiego ze światem biznesu oraz administracji publicznej, wspomagające komercjalizację wiedzy oraz transfer nowych technologii. (iProfesor, 2011). Poza naukowcami, pełen dostęp do platformy miały uzyskać jednostki naukowo-badawcze, ograniczony natomiast – przedsiębiorstwa, jednostki samorządu terytorialnego oraz wydawnictwa naukowe. Patronami platformy, oprócz MNiSW, zostały również takie instytucje i organizacje, jak: Ośrodek Przetwarzania Informacji, Konferencja Rektorów Akademickich Szkół Polskich, Konferencja Rektorów Zawodowych Szkół Polskich, Krajowa Reprezentacja Doktorantów, Narodowe Centrum Badań i Rozwoju oraz Business Centre Club.

Strona internetowa iProfesor.pl od grudnia 2012 roku jest niedostępna, jej funkcjonowanie trwało więc tylko dwa lata. U podstaw projektu leżało błędne założenie, żeby jego zasięg ograniczyć wyłącznie do terytorium Polski, a udostępnienie jego zasobów było możliwe wyłącznie dla zarejestrowanych użytkowników. Naukowcy, którzy chcieli przystąpić do projektu, poddawani byli procesowi weryfikacji w celu potwierdzenia ich tożsamości. W dobie umiędzynarodowienia nauki i otwierania dostępu do wyników badań naukowych można przypuszczać, że te czynniki przyczyniły się do jego niepowodzenia.

Społecznościowe serwisy dla naukowców przez niektórych akademików traktowane są na równi z repozytoriami, w których archiwizują swój dorobek naukowy. Warto jednak zasygnalizować różnice między tymi dwoma rodzajami platform.

Instytucjonalne repozytoria zwykle administrowane są przez bibliotekarzy, których rolą jest sprawdzanie poprawności opisu zdeponowanych materiałów. Wysoka jakość metadanych jest warunkiem koniecznym do właściwego indeksowania wprowadzonych rekordów przez wyszukiwarki naukowe. Stosowanie otwartego protokołu przesyłania danych Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (OAI-PMH), zapisywanie metadanych w standardzie Dublin-Core oraz nadanie zdeponowanym obiektom identyfikatorów powiązanych z metadanymi zapewnia cyfrowym archiwom cechy interoperacyjności, czyli transferu danych między serwisami. Takich warunków nie spełniają społecznościowe

portale, które nie zezwalają na pobieranie danych i wykorzystanie ich w innym miejscu. Nie dają również gwarancji długoterminowego przechowywania zarchiwizowanego dorobku naukowego, a to jest celem funkcjonowania repozytorium instytucjonalnego prowadzonego w zgodności z ideą non-profit.

Komercyjne przedsięwzięcia, jakimi są Acedamia.edu i ResearchGate w każdej chwili mogą zmienić zasady działania, jeśli przełoży się to na zyski udziałowców.

Placówki, które prowadzą platformy repozytaryjne lub korzystają z Open Journal System, biorą odpowiedzialność za ich zawartość, która w przypadku serwisów społecznościowych przenoszona jest na autorów zamieszczonych materiałów. Ci zaś deponują publikacje, do których nie zawsze przysługuje im autorskie prawo majątkowe. Nie sprawdzają, jaką wersję swojego tekstu mogą archiwizować, nie łamiąc przy tym przepisów umowy zawartej z wydawcą, czy są to wersje przed czy po recenzji lub czy mają prawo do deponowania ostatecznej wersji wydawniczej. Dochodziło już do sytuacji, gdy wydawnictwo Elsevier żądało od administratora platformy Academia.edu usunięcia kilkudziesięciu artykułów zdeponowanych niezgodnie z prawem.

Podstawową funkcją społecznościowych portali naukowych jest wymiana informacji i tworzenie sieci kontaktów z innymi użytkownikami o podobnych zainteresowaniach badawczych. Nie pełnią one funkcji archiwum publikacji naukowych. Właściwym miejscem do długoterminowego ich przechowywania są repozytoria, które w profesjonalny sposób administrują gromadzonymi danymi. Serwisy społecznościowe stanowią więc uzupełnienie tych instytucjonalnych.

Komunikacja naukowa sprawnie funkcjonuje w środowisku cyfrowym oferującym badaczom coraz więcej narzędzi. Rosnąca liczba portali dedykowanych nauce wychodzi z bogatą ofertą dostępu do treści badawczych, choć ta różnorodność może utrudniać rozpoznanie, z jakim typem serwisu internetowego mamy do czynienia. Z punktu widzenia użytkownika końcowego, szukającego treści publikacji naukowych, nie ma znaczenia, czy dotrze do tych tekstów za pośrednictwem serwisu społecznościowego czy instytucjonalnego. Jednak tylko instytucjonalne platformy biorą odpowiedzialność za zamieszczane w nich zasoby oraz oferują narzędzia umożliwiające import danych do Systemu Informacji o Szkolnictwie Wyższym POL-on. Instytucje naukowe nie są oceniane na podstawie materiałów zamieszczanych na portalach społecznościowych, a jedynie administrowanych przez właściwe jednostki danego organu.

Bibliografia

- Adamus, J. (2009). Metadane w archiwizacji dokumentów elektronicznych. *Zagadnienia Informatyki Naukowej*, 2, 13-28.
- Mikołajuk, L. (2017). Transfer metadanych między platformą Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego a innymi systemami informacyjnymi. *Zarządzanie Biblioteką*, 1(9), 48-57.
- Rozkosz, E. (2014b). Serwisy społecznościowe dla naukowców (SSN) na przykładzie ResearchGate i Academia.edu. *Forum Bibliotek Medycznych*, 7(2), 16-24.
- Willinsky, J., Stranack, K., Smecher, A., MacGregor, J. (2010). *Open Journal Systems: Skrócona instrukcja dla autora*. (Simon Fraser University, 2010). Vancouver: Simon Fraser University.

Źródła internetowe

- Academia.edu. (2018). Academia.edu About. Pobrano 20 kwietnia 2018 z <https://www.academia.edu/about>
- Agregator CcON. (2018). Pobrano 20 kwietnia z <http://agregator.ceon.pl/>
- Akademicka Platforma Czasopism. (2016). Pobrano 20 kwietnia 2018 z <http://apcz.umk.pl/>
- Baza Wiedzy. (2015). Baza e-usług. iProfesor.pl - platforma łącząca ludzi nauki. Pobrano 20 kwietnia 2018 z http://www.web.gov.pl/firmy-i-uslugi/katalog-cuslug/22_535_iprofesor-pl-platforma-laczaca-ludzi-nauki.html#ad-image-0
- Bednarek-Michalska, B. (2017). Otwarta nauka w Polsce – rys historyczny. W: E. Kulczycki (red.), *Komunikacja naukowa w humanistyce* (s. 13-28). Poznań, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM. Pobrano 20 kwietnia 2018 z https://repozytorium.amu.edu.pl/bitstream/10593/17589/6/Komunikacja_naukowa_w_humanistyce.pdf
- Corporation for National Research Initiatives. (2017). Pobrano 20 kwietnia z <https://www.cnri.reston.va.us/>
- Crow, R. (2002). The Case for Institutional Repositories : A SPARC Position Paper. ARL Bimonthly Report, 223, 1-6. Pobrano 20 kwietnia 2018 z http://www.sparc.arl.org/sites/default/files/media_files/instrepo.pdf
- Czasopisma naukowe UL. (2016). Pobrano 20 kwietnia 2018 z <https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/redakcje-czasopism/>
- Czasopisma Via Medica. (2018). Pobrano 20 kwietnia 2018 z <https://journals.viamedica.pl/>
- Dublin Core Metadata Initiative. (2018). Pobrano 20 kwietnia 2018 z <http://dublincore.org/>
- Frydrych, W., Nowiński, A., Zamłyńska, K., Sylwestrzak, W. (2013). POL-index – Polska Baza Cytowań. Materiały Konferencyjne EBIB, 24, 1-8. Pobrano 20 kwietnia z http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/viewFile/40/165
- Hofmokl, J., Tarkowski, A., Bednarek-Michalska, B., Siewicz, K., Szprot, J., (2009). *Przewodnik po otwartej nauce*. Warszawa: ICM. Pobrano 20 kwietnia 2018 z <https://otwartanauka.pl/images/PDFs/przewodnik-po-otwartej-nauce.pdf>
- Informator dla autorów Wydawnictwa Uniwersytetu Łódzkiego. (2015). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. Pobrano 20 kwietnia 2018 z <https://wydawnictwo.uni.lodz.pl/wp-content/uploads/2016/03/Informator-WU%C5%81-dla-Autor%C3%B3w.pdf>
- IProfesor – innowacyjna platforma dla naukowców. (2011) http://www.pi.gov.pl/PARP/chapter_86198.asp?soid=3E6C8ADC8FFA483286887B6FEC86C785
- Knapp, A. (2012). ResearchGate Wants To Be Facebook For Scientists. Forbes, 15.03.2012. Pobrano 20 kwietnia z <http://www.forbes.com/sites/alexknapp/2012/03/15/researchgate-wants-to-be-facebook-for-scientists/#7a1cd36615dd>
- Komunikat Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 2 czerwca 2015 w sprawie kryteriów i trybu oceny czasopism naukowych, (2015). Pobrano 20 kwietnia z http://www.nauka.gov.pl/g2/oryginal/2015_06/57d62136155875b12419981aa086b9f9.pdf
- Kulczycki, E. (2016). Płatna wersja Academia.edu – czy warto płacić? Warsztat badacza, 30.11.2016. Pobrano 20 kwietnia z http://ekulczycki.pl/warsztat_badacza/platna-wersja-academia-edu-czy-warto-placic/

- Lewandowski, T. Starczewski, M. (2014). Po czym poznać dobre repozytorium? *Biblioteka i Edukacja*, 6, 1–16. Pobrano 20 kwietnia z https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/123456789/6316/Po%20czym%20rozpozna%C4%87%20dobre%20repozytorium_Biblioteka%20i%20Edukacja.pdf
- Morrison, H. (2013). Economics of scholarly communication in transition. *First Monday*, 18(6), 1. doi: <http://dx.doi.org/10.5210/fm.v18i6.4370>.
- PRESSto. - Otwarte Czasopisma Naukowe UAM. (2015). O projekcie. Pobrano 20 kwietnia 2018 z <http://presstohelp.amu.edu.pl/index.php/o-projekcie/pressto>
- PublicKnowledge Project. (2014). Public Knowledge Project. About. Pobrano 20 kwietnia 2018 z <https://pkp.sfu.ca/about/>
- ResearchGate. (2018). Pobrano 20 kwietnia 2018 z <https://www.researchgate.net/>
- Rusch-Feja, D. (2002). The Open Archives Initiative and the OAI Protocol for Metadata Harvesting: rapidly forming a new tier in the scholarly communication infrastructure. *Learned Publishing*, 15, 179-181. doi:10.1087/095315102320140464.
- Rozkosz, E. (2014a). Open Journal System – wartość dodana czasopisma. *Biuletyn EBIB*, 4(149), 1-16. Pobrano 20 kwietnia 2018 z <http://open.ebib.pl/ojs/index.php/ebib/article/view/246/419>
- Stachowiak, B. (2015). International scientific communication in the context of social networking sites for scientists. *Torun International Studies*, 1(8), 109-117. doi: <http://dx.doi.org/10.12775/TIS.2015.010>.
- Werla, M. (2013). Dobre praktyki udostępniania on-line baz bibliograficznych i pełnotekstowych. Materiały Konferencyjne EBIB, 24, 1-9. Pobrano 20 kwietnia z http://open.ebib.pl/ojs/index.php/Mat_konf/article/viewFile/43/166

Notka biograficzna

Lidia Mikołajuk

Kustosz dyplomowany w Oddziale Informacji Naukowej Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego. Jest administratorem platformy Repozytorium Uniwersytetu Łódzkiego i współorganizatorem corocznego Seminarium Open Access. Zajmuje się prowadzeniem szkoleń przysposobienia bibliotecznego oraz zajęć z zakresu kompetencji informacyjnych. Jej zainteresowania skupiają się wokół zagadnień dotyczących otwartej nauki, upowszechniania dorobku naukowego, organizacji repozytorium instytucjonalnego, budownictwa bibliotecznego oraz e-learningu. Aktywnie uczestniczyła w kilkunastu konferencjach naukowych, autorka ponad dwudziestu publikacji z zakresu bibliotekoznawstwa.